

# I. Dünya Savaşı'nda İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti'nin Faaliyetleri\*

## The Activities of The Women's Organization for National Consumption During The First World War

Nuray ÖZDEMİR<sup>1</sup> 



\* Bu çalışma 12-15 Kasım 2015 tarihleri arasında Türk Tarih Kurumu, Ege Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi ve İzmir Katip Çelebi Üniversitesi'nin katkılarıyla İzmir'de düzenlenen "Uluslararası I. Dünya Savaşı Sempozyumu (Türk-Rus Penceresi)"nda sunulmuş bildirinin genişletilmesiyle yapılmış araştırma makalesidir.

<sup>1</sup>Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Bolu, Türkiye

ORCID: N.Ö. 0000-0003-0001-6427

### Sorumlu yazar/Corresponding author:

Nuray Özdemir,  
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,  
Bolu, Türkiye  
E-posta/E-mail: ozdemir\_n@ibu.edu.tr

Başvuru/Submitted: 03.10.2019

Revizyon Talebi/Revision Requested:  
04.12.2019

Son Revizyon/Last Revision Received:  
09.12.2019

Kabul/Accepted: 13.12.2019

Atıf/Citation: Ozdemir, N. (2019).

I. Dünya savaşı'nda istihlak-ı milli kadınlar cemiyeti'nin faaliyetleri. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies*, 36: 29-47.

<https://doi.org/10.26650/YTA2019-628750>

### ÖZ

Osmanlı Devleti'nde kadın hareketi II. Meşrutiyet'in ilanının yarattığı özgürlük ortamında başlamıştır. Balkan Savaşları ile sosyal ve iktisadi yaşamda daha etkin bir şekilde yer alan kadınlar, cemiyetler etrafında örgütlenecek ülke sorunlarına çözüm aramışlardır. Bu cemiyetlerin önemli bir örneği olan İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti, Melek Hanım tarafından 1913 yılında İstanbul'da kurulmuştur. Terzihane açarak Osmanlı kadınlarına dikiş öğretmeyi, yerli üretim yapmayı ve yerli malı kullanımını özendirmeyi amaçlamıştır. "Milli iktisat" anlayışına uygun olarak yürüttüğü faaliyetlerle II. Meşrutiyet döneminin dikkat çeken kadın örgütlerinden birisi olmuştur. İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girişinden sonra gönüllü olarak ordu için yardım çalışmalarına yönelmiştir. İstanbul'da zor durumda kalan asker ailelerine nakdi yardım yapmış, cemiyet terzihanesinde askerlerin ihtiyaç duyduğu çorap, eldiven, çamaşır, gibi giyecekler hazırlamıştır. Ayrıca Çanakkale Savaşları'nda yaralanan askerlerin tedavisi için İstanbul Divanyolu'nda bir de hastane açmıştır. Çoğunluğu İstanbul'un önde gelen asker ve bürokrat ailelerine mensup eğitilmiş kadınlar olan cemiyet üyeleri, hem hastanenin ihtiyaçlarının karşılanması için para yardımında bulunmuş hem de nöbetleşe hastabakıcılık yapmışlardır. İhtiyaçları cemiyet tarafından karşılanan hastaneye müsamer, konser, piyango gibi etkinlikler organize edilerek gelir sağlanmıştır. Cemiyet yararına sinema işletilmiş ve halkın bilinçlenmesi için konferanslar düzenlenmiştir. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde üretmeyi ve yerli malı kullanımını özendirmeyi amaç edinmiş İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti'nin savaş yıllarındaki faaliyetleri incelenmiştir. Cemiyetin, I. Dünya Savaşı'nda cephe gerisinde etkin bir şekilde çalışan kadın örgütleri içindeki yeri ve önemi tespit edilmiştir. I. Dünya Savaşı ile Osmanlı Devleti'nde kadının statüsünde başlayan değişimde İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti'nin rolü değerlendirilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti, I. Dünya Savaşı, Kadın, Cemiyet, Yerli Malı

**ABSTRACT**

The women's movement in the Ottoman Empire began in the free environment which was established by the declaration of the Second Constitutionalist Period. Women who began to play more active role in social and economic life as a result of the Balkan Wars were involved in organizations and looked for solutions to national issues. The Women's Organization for National Consumption, which is one of the most important examples of these organizations, was established by Melek Hanım in Istanbul in 1913. The aim of this organization was to teach women how to sew through opening a tailor house, to manufacture domestic products and to encourage the use of domestic goods. It became one of the most remarkable women's organizations through its activities conducted in compliance with the concept of "National Economy". The Women's Organization for National Consumption began to conduct voluntary aid activities for the army after the Ottoman Empire began to participate in the First World War. It provided for military families in difficult situations with financial aid in Istanbul and prepared socks, gloves and clothes which were necessary for the soldiers in the tailor house of the organization. Moreover, it opened a hospital in Divanyolu, Istanbul, for the treatment of soldiers who were wounded in the Battle of Gallipoli. The members of the organization, most of whom were educated women from the prominent military and bureaucrat families of Istanbul, not only provided financial aid in order to meet the needs of hospital, but also served as nurses at the same time. Activities such as shows, concerts, and lotteries were organized for the hospital, all the necessities of which were met by the organization in order to provide income. A cinema was operated for the benefit of the organization and conferences were held in order to raise the awareness of the public. The activities of the Women's Organization for National Consumption which encouraged the production and use of domestic goods in the Ottoman Empire during the war years were examined in this study. The importance and place of organization in the woman organizations, which effectively conducted activities behind the front during the First World War, were identified. This article evaluates the role which the Women's Organization for National Consumption played in the change of status of women which began in the Ottoman Empire because of the First World War.

**Keywords:** Women's Organization for National Consumption, First World War, Women, Organization, Domestic Goods

**Giriş**

Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilanının yarattığı özgürlük ortamında başlayan kadın hareketi, kurulan cemiyetlerle kısa sürede gelişme göstermiştir. Batı'da olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de ilk kadın örgütleri yardım dernekleri olarak kurulmuştur. İstanbul'un tanınmış ailelerine mensup saray ve saray çevresinde iyi eğitim görmüş soylu ve aydın kadınlar hem yardım toplamak hem de başta eğitim gibi kadın haklarını savunmak amacıyla örgütlenmişlerdir.<sup>1</sup> Bu dernekler, kadının sosyalleşmesinde ve görünür olup kamu alanına açılmasında önemli bir işlev görmüştür. Kadın sorunu bu dernekler aracılığı ile kamuoyunun dikkatini çekmiştir.<sup>2</sup> Osmanlı kadınları Hükümetin de desteği ile "cemiyetçilik" faaliyetleri yapma, basın ve iktisadi hayata atılma gibi imkânlar ile çeşitli çalışma alanları bulmuşlardır.<sup>3</sup>

1 Leyla Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Ankara, ATAM Yayınları, 1998, s. 38.

2 Zafer Toprak, *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014, s. 18.

3 Şefika Kurnaz, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1923)*, Ankara, Ötügen Yayınları, 2015, s. 155.

Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı nedeniyle kadınlar sosyal ve iktisadi yaşamda daha etkin bir şekilde yer almış, kadın örgütlerinin sayısında savaş yıllarında büyük bir artış yaşanmıştır. Topkapı Fukaraperver Cemiyeti, Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti, Himaye-i Etfal Cemiyeti gibi yardım amaçlı cemiyetler; Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği, Biçki Yurdu, Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi gibi kadınları eğiterek meslek kazandırmayı amaçlayan cemiyetler; Osmanlı Kadınlar Cemiyeti, Teali Nisvan Cemiyeti gibi kültür amaçlı cemiyetler; Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyeti, Müdafaa-ı Milliye Hanımlar Heyeti gibi orduya yardım amaçlı cemiyetler ve İstihlak-ı Milli Cemiyeti gibi ülke sorunlarına çözüm bulmayı amaçlayan cemiyetler en etkin kadın örgütleri olmuşlardır.<sup>4</sup> İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti sadece Osmanlı Devleti'nin iktisadi sorunlarına çözüm bulmaya yönelik "milli iktisat" anlayışına uygun olarak faaliyetlerde bulunmamış I. Dünya Savaşı yıllarında yürüttüğü yardım çalışmalarısıyla da öne çıkan bir kadın derneği olmuştur.

İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti, Mart 1913'te "Mamulat-ı Dahiliye İstihlakı Kadınlar Cemiyeti Hayriyesi" adı ile Melek Meliha ve Zaim Hayriye Hanımların öncülüğünde kurulmuştur.<sup>5</sup> Cemiyetin merkezi İstanbul Sultan Beyazıt'ta, Maliye Nezareti arkasında, Takvimhane Sokak'ta 5 numaralı hanedir. Cemiyetin nizamnamesinde kuruluş amacı yerli üretimi artırmak, yerli malı kullanımını teşvik ederek Avrupa'ya para akışına son vermek olarak açıklanmıştır.<sup>6</sup> Cemiyetin bir terzihane açarak kadınlara yerli malı ürünler sunması ve burada fakir kadınlara ücret karşılığında dikiş diktirilerek terzi

4 Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul, Metis Yayınları, 2011, s. 87-103.

5 Bazı kaynaklarda Mamulat-ı Dahiliye İstihlakı Kadınlar Cemiyeti Hayriyesi'nin Milli Meşrutiyet Fırkası kurucuları tarafından Şubat 1913'te kurulan İstihlak-ı Milli Cemiyeti'ne bağlı bir kadın şubesi olduğu yazılmıştır. Cemiyetin kuruluş beyannamesinde ve sonraki dönemlerdeki faaliyetlerinde de İstihlak-ı Milli Cemiyeti'nin kadınlar şubesi olduğuna dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak İstihlak-ı Milli Cemiyeti'nin kuruluşunun kadınları harekete geçirip bir cemiyet kurmaya yönelttiği düşünülebilir. İstihlak-ı Milli Cemiyeti uzun süreli bir etkinlik gösterememesine karşın, İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti 1920'de İstanbul'un işgaline kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Bkz: Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt: 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 508; "İstihlak-ı Milli Cemiyeti", *İkdam*, 28 Şubat 1913, s. 4; "İstihlak-ı Milli Cemiyeti", *Tanin*, 28 Şubat 1913, s. 4; "Mamulat-ı Dahiliye İstihlakı Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi'nin Beyannamesi", *İkdam*, 15 Mart 1913, s. 5.

6 "Mamulat-ı Dahiliye İstihlakı Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi'nin Beyannamesi", *Kadınlar Dünyası*, Sayı: 3, 20 Nisan 1913, s. 4; "Mamulat-ı Dahiliye İstihlakı Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi'nin Beyannamesi", *İkdam*, 15 Mart 1913, s. 5; "Mamulat-ı Dahiliye İçin Kadınlarımızın Vatanperverane Bir Teşebbüsü", *Tanin*, 15 Mart 1913, s. 4. İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Nizamnamesi'ne Kadınlar Dünyası, Tanin, İkdam gibi süreli yayınlarda aynen yer verilerek cemiyetin kuruluşu kamuoyuna duyurulmuştur. Nizamnamenin günümüz Türkçesine aktarımı için bkz. Serpil Çakır, "XX. Yüzyılın Başında Kadın ve Aile Dernekleri ve Nizamnameleri", *Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi*, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992; *Kadınlar Dünyası 1.-50. Sayılar Yeni Harflerle (1913-1921)*, Yay. Haz.: Fatma Büyükkaracı Yılmaz-Tülay Gençtürk Demircioğlu, İstanbul, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları, 2009, s. 41-71.

yetiştirilmesi hedeflenmiştir.<sup>7</sup> Dönemin “milli iktisat” politikasının bir uzantısı olarak cemiyet tarafından “milli moda” oluşturulmak istenmiştir.<sup>8</sup>

Cemiyetin siyasetle bir ilgisi olmadığı kuruluş nizamnamede belirtilirken, ayda bir mecidiye veya on kuruş vermek şartıyla arzu edenlerin üye olarak kabul edileceği de ilan edilmiştir. Başlangıçta ikisi kurucu olmak üzere doksan dört kayıtlı üyesi olan cemiyet, Melek Meliha Hanım'ın başkanlığında sekiz kişiden oluşan bir idare heyeti tarafından yönetilmiştir.<sup>9</sup> Cemiyetin kuruluşu ve faaliyetleri, kadınlar arasında memnuniyetle karşılanmıştır. *Tanin* gazetesine Asiye Cahide imzasıyla gönderilen bir mektupta cemiyetin ülke ekonomisi için taşıdığı öneme dikkat çekilmiştir.<sup>10</sup> Kadınlar Dünyası'nda Maizer Cavit imzalı bir yazıda ise tüm kadınların İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti programını kendisine rehber edinmesinin gerekliliği, yerli malı üretmenin ve tüketmenin önemi vurgulanmıştır.<sup>11</sup>

Mamulat-ı Dahiliye İstihlakı Kadınlar Cemiyeti Hayriyesi'nin kuruluş amacı ve faaliyetleri dönemin basın organları tarafından da takdirle karşılanmıştır. Abdullah Cevdet, *İçtihad Dergisi*'nde cemiyetin kuruluşu ile ilgili olarak “...hanımlarımız erkeklerimizden daha ziyade hakikat-bin (doğru görüşlü) çıktılar” sözleri ile İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti'nin kuruluşundan övgüyle söz etmiştir. Halka Doğru Dergisi cemiyet üyelerinin çalışmalarından takdirle bahsederken, Kadınlar Dünyası da cemiyet nizamnamesini yayınlarak İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti'nin bütün faaliyetlerine destek vermiştir.<sup>12</sup>

Dönemin yerli üretim yapan en önemli işletmelerinden biri olan Hereke Fabrikası'nın da iş birliğini sağlayan cemiyet, 3 Temmuz 1913 Perşembe günü İstanbul'da bir terzihane ve mağaza açmıştır. Usta terzilerin görevlendirildiği terzihane fakir kadınlara iş verilerek bunlara hem terzilik öğretilmiş hem de geçimlerini sağlayabilecek miktarda maaş ödenmiştir. Başlangıçta iki kadın usta tarafından yirmi kişi terzilik için çalıştırılmıştır. Terzihane yerli malı kumaşlardan isteğe bağlı sipariş usulü ile üretim yapılmıştır. Ayrıca cemiyetin ürettiği malların sergileneceği altı günlük bir sergi de

7 “Mamulat-ı Dahiliye İstihlakı Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi'nin Beyannamesi”, *Kadınlar Dünyası*, Sayı: 4, 21 Nisan 1913, s. 5.

8 Tiğınçe Oktar, *Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı*, Eskişehir, Bilim Teknik Yayınevi, 1998, s. 84.

9 “Mamulat-ı Dahiliye İstihlakı Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi'nin Beyannamesi”, *Kadınlar Dünyası*, Sayı: 7, 23 Nisan 1913, s. 4.

10 Asiye Cahide, “Kadınlarda İntiba”, *Tanin*, 24 Mart 1913, s. 4.

11 Maizer Cavit, “İstihlak-ı Dahili Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi'ne”, *Kadınlar Dünyası*, Sayı: 26, 12 Mayıs 1913, s. 4.

12 Abdullah Cevdet, “İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Münasebetiyle”, *İçtihat*, Sayı: 68, 12 Haziran 1913, s. 1477-1478; Şefika Kurnaz, *Osmanlı Kadınının Yükselişi (1908-1918)*, İstanbul, Ötügen Yayınları, 2013, s. 300.

düzenlenmiştir.<sup>13</sup> Mağazada el işleri ve yerli kumaşların yanında ayakkabıdan kolonyaya kadar pek çok yerli malı satışa sunulmuştur. Satış bölümü Hereke Fabrikası'nın müdürü Hacı Akif Bey, terzihane ve sergi bölümü de cemiyetin başkanı Melek Hanım tarafından idare edilmiştir.<sup>14</sup> İthal malları boykot kampanyasına destek verilmiştir. Cemiyet, Hereke Fabrikası'na zaman zaman geziler düzenleyerek kadınların yerli üretime dair fikir edinmesini sağlamıştır.<sup>15</sup>

Mamulat-ı Dahiliye İstihlakı Kadınlar Cemiyeti Hayriyesi, yayın organı olarak 6 Mart 1914 tarihinden itibaren Siyanet adıyla haftalık bir de gazete çıkarmıştır.<sup>16</sup> Siyanet; içtimai, edebi, ilmi, iktisadi kadın ve aile gazetesidir. Gazetenin imtiyaz sahibi cemiyetin başkanı Melek Hanım, mesul müdürü ise Kız Sanayi Mektebi muallimlerinden Zaim Hayriye Hanım'dır. Gazetede, Mamulat-ı Dahiliye İstihlakı Kadınlar Cemiyeti Hayriyesi ile ilgili haberler ve cemiyetin benimsediği ilkeler doğrultusunda kadınları yerli malı kullanmayı özendirici yazılar öne çıkmıştır.<sup>17</sup> Ayrıca dönemin kadın dergilerinde ele alınan toplumsal yaşam, eğitim, çalışma, edebiyata dair kadınlarla ilgili konulara da yer verilmiştir.<sup>18</sup>

Yerli malına talebi artırmak, kamuoyunun bilinçlenmesini ve yerli malı tüketimini artırmak için çeşitli faaliyetlerde bulunan cemiyetin yaşanan bazı siyasal ve askeri gelişmeler nedeniyle isim değişikliğine gittiği anlaşılmaktadır. “Mamulat-ı dahiliye istihlakı” (yerli malı tüketimi) yerine “istihlak-ı milli” (milli tüketim) politikası benimsenmiştir. Bunda Balkan Savaşları sonrasında gelişen milliyetçi fikirler etkili olmuştur. “Mamulat-ı dahiliye istihlakı” terimi Osmanlı Devleti sınırları dâhilinde Müslüman ve gayrimüslimler tarafından üretilen mallara atfen kullanılırken “istihlak-ı milli” ile Türk-Müslüman üreticilerin ürünlerinin tüketimi kastedilmiştir.<sup>19</sup> Bu doğrultuda I. Dünya

13 “Mamulat-ı Dahiliye İstihlakı Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesinden:” *Kadınlar Dünyası*, Sayı: 77, 2 Temmuz 1913, s. 4.

14 “Bir Müesses-i Milliye”, *Tanin*, 4 Temmuz 1913, s. 3; Nazire Saim, “İstihlak-ı Milli Ticarethanesini Ziyaret”, *Kadınlar Dünyası*, 20 Eylül 1913, Sayı:100-8, s. 8.

15 Fatma Mükerrerem, “İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi'nin Hereke'yi Ziyareti”, *Kadınlar Dünyası*, 27 Eylül 1913, Sayı: 100-9, s. 8; Müge Telci, *National Politics and Ottoman Womens's Press: a Case of Study of Kadınlar Dünyası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel İncelemeler Anabilim Dalı, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul 2007, s. 67-72.

16 Gazetenin 9 Temmuz 1914 tarihli 16. sayısından sonraki dönemi mevcut olmadığından hangi tarihe kadar yayın yaptığı konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır. Mevcut nüshalardan 6 Mart 1914-9 Temmuz 1914 tarihleri arasında yayınlandığı söylenebilir. I. Dünya Savaşı nedeniyle pek çok gazete ve dergi yayın faaliyetine son verdiğinden muhtemelen Siyanet'in de yayını durmuştur.

17 Meliha Melek, “Meslek ve Muradımız”, *Siyanet*, Sayı: 1, 6 Mart 1914, s. 1.

18 Çakır, *Osmanlı Kadın...*, s. 100; Siyanet'te yayınlanan yazıların içeriği ile ilgili bkz: Şefika Kurnaz, *Osmanlı Kadınının...*, s. 258-260.

19 Nicole Van Os, “Milli Kıyafet: Müslüman Osmanlı Kadını ve Kıyafetinin Milliyeti”, Çev: Bülent Keneş, *Türkler*, Cilt: 14, s. 141.

Savaşı yıllarında, Mamulat-ı Dahiliye İstihlakı Kadınlar Cemiyeti Hayriyesi yerine İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti isminin kullanımı tercih edilmiştir.

## 1. Osmanlı Devleti'nde Seferberlik İlanı ve İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti'nin Faaliyetleri

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin 2 Ağustos 1914 tarihli seferberlik ilanından sonra Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Milli Müdafaa Cemiyeti, İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti gibi örgütler içerisinde yer alan kadınlar Almanya, Avusturya gibi pek çok ülkede olduğu gibi ordu için yardım çalışmalarına yönelmiştir.<sup>20</sup> Seferberlik ilanından sonra İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti üyeleri arasında cemiyet terzihanesinde, Üçüncü Kadın Efendi'nin himayesinde “muavenet-i askeriye” adıyla bir komisyon kurulmuştur.

Cemiyet, bu komisyonun tesisini gazeteler aracılığı ile bir beyanname yayınlayarak Osmanlı kadınlarına duyurmuş ve destek istemiştir. Beynamede, genel seferberlik münasebetiyle eşleri, oğulları, kardeşleri silahaltında sınır boylarında ülkeyi korumak için hazır bulunurken; onların kışlık ihtiyaçlarını kendi elleri ile hazırlamanın kadınlar için vatani bir görev olduğuna dikkat çekilmiştir. Cemiyet terzihanesinde yirmi kadın terzinin askerler için hükümetin verdiği numunelere göre pamuklu mintan, çorap, eldiven gibi kışlık malzeme hazırladığı, arzu eden hanımların da gerek nakden ve gerekse terzihane de dikmiş dikmek veyahut parça parça alacakları kumaşları evlerinde dikmek suretiyle yardım edebilecekleri duyurulmuştur. Kadınları orduya destek için hızlandırmak amacıyla beyannamenin sonunda şu sözlere yer verilmiştir:<sup>21</sup>

*“Bugün hudud boylarında vatanımız, ırzımız, namus ve şerefimiz için silahaltında bekleyen kahraman evlatlarımızı unutmamak şedaid-i şitaiyeye (kış mevsiminin zorluklarına) karşı mahfuz ve emin bir halde bulduklarına kalben mutmain (içi rahat) olarak yatağınızda rahat, müsterih uyuyabilmek için ey muhterem, müşfik Osmanlı kadınları ibraz-ı muavenete şitab (acele) ediniz. Arslan yürekli, merd evladlarınıza layık valideler olduğunuzu şu ahval karşısındaki vaziyet ve hamiyetinize nigeran olan (bakan) bütün cihan-ı medeniyet kadınlarına isbat etmek için koşunuz ki bugün hamiyet, muavenet, insaniyet güniüdür.”*

Muavenet-i Askeriye Komisyonu, askerlerin ihtiyaç duyduğu eldiven, çorap, iç çamaşırı, yelek gibi kışlık malzemeyi cemiyetin terzihanesinde üretmek için büyük bir azimle çalışmıştır. Cemiyetin fahri başkanı olan ancak ismine ulaşamadığımız Üçüncü

20 “Cihad ve Kadınlar”, *İkdam*, 10 Kânunusani 1915, s. 1.

21 “Muhterem Osmanlı Hanımlarına: Beyanname, *İkdam*, 23 Eylül 1914, s. 2; “Osmanlı Hanımlarına”, *Tanin*, 24 Eylül 1914, s. 4.

Kadın Efendi, himayesindeki komisyonun çalışmalarını yakından takip etmiş, 2 Ekim 1914'te ise cemiyet merkezi ve terzihanesine bir ziyarette bulunmuştur. Burada asker için hazırlanan kışlık malzemeleri incelemiş, çalışan kadınları takdir ve tebrik etmiştir. Hatta ordu için gönüllü çalışan fakir kızlara teşvik amacıyla 10 lira para yardımında bulunmuştur. Ayrıca askerler için kışlık malzeme yapımına sarf edilmek üzere 40 lira bağış yapmıştır.<sup>22</sup>

Askerlerin kışlık ihtiyacını temin için yapılan yardımların Müdafaa-ı Milliye Cemiyeti aracılığı ile tek elden toplanması kararı uyarınca, İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti'nce hazırlanan eşyalar buraya teslim edilmiştir. İlk etapta hazırlanan 1.500 çift çorap ile 1.450 adet avcı yeleği pey-der pey Müdafaa-ı Milliye Cemiyeti'ne teslim etmiştir.<sup>23</sup>

İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti'nin seferberlik üzerine yaptığı faaliyetler dönem basınında büyük takdir görmüştür. *İkdam* gazetesinde yer alan “Seferberlikte Ahalinin Vazifesi” başlıklı makalede cemiyetin faaliyetleri Osmanlı kamuoyuna şu şekilde örnek gösterilmiştir:<sup>24</sup>

“İstihlak-ı Milli Cemiyeti, Hilal-i Ahmer Cemiyeti Nisvan-ı Muhteremesi gibi sair nisvanımız da daire daire toplanıp levazım-ı matlubenin tesri'ine (çabuklaştırma) himmet ederler (çabalama) ise hudud boylarında bulunan evlad-ı vatana kış gelip çatmadan levazım-ı şitaiyye yetiştirilir.”

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında resmen girişi ile cemiyetin yardım faaliyetleri de yoğunlaşmıştır. İstanbul'da maddi açıdan kimsesiz ve zor durumda kalan asker aileleri tespit edilerek nakdi yardımda bulunulmuştur. Özellikle çok sayıda hamile kadına yardım edildiği gibi, parası olmayan ailelerin ev kiralari da ödenmiştir.<sup>25</sup> Kafkas Cephesi'nde yaşanan çarpışmalarda verilen kayıplar üzerine; Üçüncü Kadın Efendi tarafından İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti nezaretinde, 31 Ocak 1915 günü öğle namazını müteakip Ayasofya Camii'nde sadece hanımlara mahsus olmak üzere “mevlid-i nebevi” kıraatı ve Hoca Fehmi Efendi tarafından yapılacak bir va'z (öğüt) programı düzenlenmiştir.<sup>26</sup>

22 “İlane-i Müşfikane”, *İkdam*, 2 Teşrinievvel 1914, s. 2; “İstihlak-ı Milli Cemiyeti”, *Tanin*, 2 Teşrinievvel 1914, s. 2.

23 Lebib Selim, “Türk Kadınlığının Harbi-i Umumi'deki Faaliyeti”, *Türk Yurdu*, Yıl: 5, Sayı: 95, 4 Kasım 1915, s. 2799.; “Müdafaa-ı Milliye'ye Teberruat”, *Tanin*, 6 Kânunusani 1915, s. 3.

24 “Seferberlikte Ahalinin Vazifesi”, *İkdam*, 23 Eylül 1914, s. 1.

25 Lebib Selim, “Türk Kadınlığının...”, s. 2799.

26 “Mevlid-i Nebevi”, *Tasvir-i Efkâr*, 29 Kanunusani 1915, s. 1; “Mevlid-i Nebevi Kıraatı”, *Tanin*, 29 Kanunusani 1915, s. 1.



## 2. İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Hastanesi'nin Açılışı

İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti'nin I. Dünya Savaşı yıllarındaki en önemli faaliyeti Çanakkale Savaşları'nda yaralanan askerlerin tedavisi için İstanbul'da bir hastane açmak olmuştur. Çanakkale Cephesi'nde 25 Nisan 1915'te başlayan kara çıkartması sonrasında yaşanan çarpışmalar üzerine yaralı asker sayısı da artınca, cephedeki hastaneler kısa sürede dolmuş yaralılar İstanbul'a nakil edilmiştir. Çanakkale kara savaşlarının en şiddetli yaşandığı mayıs ayında İstanbul'daki mevcut hastaneler de ihtiyacı karşılamaya yetmemiştir. Hastanelerde büyük yığılma olunca yaralı askerlerin tedavisi için yeni hastanelerin açılması zorunluluğu karşısında, İstanbul'daki bazı okul binaları çeşitli yardım cemiyetleri ve ordunun denetiminde hastaneye dönüştürülmüştür.<sup>27</sup>

İstanbul Divanyolu'nda büyük bir konakta faaliyet gösteren ve daha önce Balkan Savaşları sırasında da hastane olarak hizmet veren Kondüktör Mektebi'nde<sup>28</sup> İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti tarafından 100 yataklı bir hastane açılmıştır.<sup>29</sup> Karyola, yatak, soba vs. yanında ameliyathane ve pansuman kısımları için gerekli cerrahi aletler, bant, gaz, pamuk, ilaç gibi hastanenin bütün ihtiyacını cemiyet kendi imkânları ile temin etmiştir.<sup>30</sup> Hastanenin kuruluşu için yaklaşık altmış bin kuruşluk bir meblağ harcanmıştır. Bu para İstihlak-ı Milli Cemiyeti mağaza ve terzihanesinden elde edilen gelirlerin yanında cemiyetin üyeleri ile tüccardan Balcızade Zeki ve İlyas beylerin verdiği yardımlarla toplanmıştır. Ayrıca daha sonra yine hastanenin ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere bir miktar nakit para da cemiyet üyeleri ile doktorlardan oluşan hastane yönetim kurulu kasasına yatırılmıştır.<sup>31</sup>

İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Hastanesi'nin resmi açılışı 3 Haziran 1915 günü öğleden sonra saat ikide yapılmıştır.<sup>32</sup> Törene, cemiyet üyesi hanımefendiler ile

27 İsmail Sabah, "Çanakkale'ye Asker İhracının İlk Günleri ve İstanbul'da Okullara Yansımaları", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Yıl: 11, Güz 2013, Sayı: 15, s. 63-67; Lokman Erdemir, "Çanakkale Muharebe Meydanlarından İstanbul Hastanelerine: Sağlık Hizmetleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2012/1, Sayı: 15, s. 98-100.

28 Kondüktör Mektebi, Nafia Nezareti tarafından 22 Ağustos 1911'de mühendislere yardımcı personel yetiştirmek üzere Sultanahmet Divanyolu'nda büyük bir konakta açılmıştır. Balkan Savaşı ve Dünya Savaşı yıllarında hastaneye dönüştürülen okul binası günümüzde İstanbul Sağlık Müzesi olarak hizmet vermektedir. Bkz: Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, Cilt: 3-4, İstanbul, Eser Matbaası, 1977, s. 1516.

29 *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (DH.SYS).112/20-9*; "Resmî Küşad", *Tasvir-i Efkâr*, 3 Haziran 1915, s. 2.

30 Lebib Selim, "Türk Kadınlığının...", s. 2812-2813.

31 "İstiklal-i Milli Kadınlar Cemiyeti Hastanesi Ser-Tabipliğinden", *İkdam*, 22 Temmuz 1915, s. 2; "Teşekkür ve Taktir", *Sabah*, 22 Temmuz 1915, s. 3.

32 "Resm-i Küşad", *Tasvir-i Efkâr*, 3 Haziran 1915, s. 2; "İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Hastanesi", *Tanin*, 4 Haziran 1915, s. 4.



tüccardan hastaneye maddi yardımda bulunan kimseler katılmıştır. Hastanenin tabib-i evveli (başhekim) Yusuf Ragıp, tabib-i sanisi (başhekim yardımcısı) Zeki ve operatörü Orhan beyler, hastane memurları, hastabakıcı kadınlar, yaralı Osmanlı subayları da törende hazır bulunmuşlardır. Hastanenin alt katında toplanan kalabalığa, önce Kuru Çeşme Camii imam ve hatibi Ali Rıza Efendi hitap etmiştir. Vatan uğrunda hayatını kaybedenlerin şehadeti, devletin geleceği ve yaralı gazilerin kısa zamanda iyileşmesi için dualar etmiştir. Törende küçük çocuklar vatan konulu şiirler okumuş ve misafirlere şerbet gibi çeşitli ikramlarda bulunulmuştur.<sup>33</sup>

Hastanenin hizmete girişinden sonra Harbiye Nazırı Enver Paşa, Sahra Sıhhiye Müfettiş-i Umumisi Süleyman Paşa, Donanma Komutanı Amiral Souchon ve beraberindeki kalabalık bir grup hastaneyi ziyaret etmiştir. Tedavi gören yaralı askerlere şifa dileyen heyet, hastanenin hatıra defterine cemiyet üyelerinin emek ve gayretlerine dair övgü dolu cümleler yazmışlardır.<sup>34</sup> Aynı zamanda İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti'nin fahri başkanı da olan Üçüncü Kadın Efendi de hastaneye büyük ilgi göstermiş ve 20 lira bağışlamıştır.<sup>35</sup>

Aylık masrafı 100 lira olan hastanenin ihtiyaçlarının karşılanmasında cemiyet üyeleri büyük bir özveri ile çalışmışlardır. Çoğunluğu, İstanbul'un önde gelen asker ve bürokrat ailelerine mensup eğitilmiş kadınlar olan cemiyet üyeleri yüklü miktarlarda para yardımında bulunmanın yanında, nöbetleşe olarak hastabakıcılık da yapmışlardır. Savaşın gölgesinde kadınların bu hizmetlerinin İstanbul ile Anadolu insanını birbirine yaklaştırdığına dair Lebib Selim'in Türk Yurdu'nda yer alan şu cümleleri oldukça dikkat çekicidir.<sup>36</sup>

*"...Bu hizmetler esnasında İstanbul'un kibar hanımları ile Anadolu'nun yiğit evlatları arasında şefkate müstenit ve pek samimi bir muhadenet (yakınlık) husule gelmekte ve bundan pek mühim neticeler tahdis etmektedir. Evvelleri birbirlerinden uzak durarak yekdiğerini hakkıyla tanıyamayan ve bundan dolayı mütekebil muhabbet ve hürmetleri bittabi noksan olan şehirli ve köylüleri, insanları en ziyade birbirine yakınlaştıran yardım ve şefkat sahasında rabitalar teşkil edip, karşılıklı hürmet ve muhabbet beslemeye başlıyorlar."*

Hastanede maddi durumu kötü olan gazilerin eşleri, iş verilerek hademe olarak çalıştırılmışlardır. Aynı işi yapan erkeklere kadınlardan daha çok ücret verildiği dönemde,

33 "Resm-i Küşad", *Sabah*, 4 Haziran 1915, s. 3.

34 "Teşekkür ve Taktir", *Sabah*, 22 Temmuz 1915, s. 3; "İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Hastanesi Ser-Tabipliğinden:", *İkdam*, 22 Temmuz 1915, s. 2.

35 "Müessir Hamiyet", *Sabah*, 24 Haziran 1915, s. 2.

36 Lebib Selim, "Türk Kadınığının...", s. 2813-2814.

İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Hastanesi'nde çalışan kadın personele erkeklerle aynı miktarda ödeme yapılmıştır.<sup>37</sup> Cemiyet, kadınların çalışma hayatında daha yeni yeni yer bulduğu savaş yıllarında, erkeklerle eşit koşullarda çalıştırılması yönünde önemli bir adım da atmıştır. Ayrıca Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından 16 hastabakıcı İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Hastanesi'nde istihdam edilmiştir.<sup>38</sup>

### 3. Yaralı Askerler İçin Hastaneye Yapılan Bağışlar

İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Hastanesi'nin ihtiyaçlarının karşılanmasında en önemli kaynaklardan biri, Hariciye Nezareti'nde oluşturulan Mecruhin İane Komisyonu'nun (Yaralılara Yardım Komisyonu) yaptığı yardımlar olmuştur. Osmanlı sefaret ve şehbenderliklerinde, Çanakkale'den İstanbul'a getirilen yaralı gazilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yardım seferberliği başlatılmıştır. Toplanan yardımlar, Mecruhin İane Komisyonu tarafından İstanbul'da gazilerin tedavi gördüğü hastanelerin ihtiyaçlarının karşılanmasında harcanmıştır.<sup>39</sup> Mecruhin İane Komisyonu tarafından İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Hastanesi'ne ilk etapta 100 lira nakdi yardımda bulunulmuştur. Bu para ile daha sonra askeriye devri mümkün olan eşyanın satın alınması şartı getirilmiştir. Hastane yönetimi 100 liranın hangi kalemlere harcandığını tek tek gösteren 27 Ağustos 1915 tarihli bir liste hazırlayarak Komisyon Başkanlığı'na sunmuştur. Bu para ile; masa, sürahi, tepsi, çatal, kaşık, tabak, terlik, soba, soba borusu, pamuk, el havlusu, hastalar için hırkalık kumaş, çeşitli türden kumaşlar, yazı tahtası, battaniye gibi çok çeşitli malzeme satın alınmıştır.<sup>40</sup>

Çanakkale Cephesi'nden İstanbul'a nakledilen yaralı asker sayısının günden güne artması ve hastanelerin yetersizliği karşısında İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Hastanesi'nin yatak kapasitesinin artırılması yoluna gidilmiştir. Böylece 100 yataklı hastaneye 50 yatak daha ilave edilmesi uygun görülmüştür. Ancak İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti'nin mevcut gelirleri bu yeni masrafları karşılamaya yetmediğinden, cemiyet başkanı Melek Hanım ihtiyaç duyulan para için Hariciye Nezareti'nde oluşturulan Mecruhin İane Komisyonu'na 28 Ağustos 1915 tarihli bir mektup göndererek destek istemiştir.<sup>41</sup> Komisyon, bu talep karşısında gelirlerinde azalma olmasına karşın Melek Hanım'ın başkanlığı altında bulunan hastanenin düzen ve intizamından dolayı 40

37 Lebib Selim, "Türk Kadınlığının...", s. 2814.

38 Erdemir, "Çanakkale Muharebe Meydanlarından İstanbul Hastanelerine", s. 104.

39 Recep Çelik, "Çanakkale Gazileri İçin Osmanlı Sefaret ve Şehbenderliklerinde Toplanan Yardımlar", *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: 35, 2010, s. 266.

40 BOA.Hariciye Nezareti Siyasi Kalemi (HR SYS).2174/2-34.

41 BOA.HR.SYS.2174/2-2.

lira daha yardımda bulunmayı kabul etmiştir. Bu karar 11 Eylül 1915 tarihli yazı ile İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Hastanesi Riyaseti'ne bildirilmiştir.<sup>42</sup> Karar cemiyette memnuniyetle karşılanmış, İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Hastanesi gazete ilanı ile Mecruhin İane Komisyonu'na teşekkürlerini şu şekilde bildirmiştir:<sup>43</sup>

*“Hastanemiz nevakısını (noksanlarını) ikmal ve bilahire cihet-i askeriyeye devrolunabilecek eşya mubayaası zımında Hariciye Nezareti celilesinde müteşekkil Mecruhin İane Komisyonu tarafından bu kere dahi hastanemize kırk adet lirayı Osmani gönderilmiş olduğundan gerek hastane heyeti ve gerek İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti tarafından kendilerine alenen beyan-ı teşekkür ederiz.”*

Hastane yönetimi Mecruhin İane Komisyonu'nun tahsis ettiği 40 lirayı 10 Eylül 1915 tarihinde teslim almıştır.<sup>44</sup> Cemiyet bu paranın hangi kalemlere harcandığını gösteren 18 Kasım 1915 tarihli bir liste hazırlayarak Komisyon Başkanlığı'na sunmuştur. Bu para ile; hastaneye ilave edilen 50 adet karyolaya Amerikan, patiska gibi yatak ve yorganlık kumaş, soba ve doktorlar için gömlek gibi malzeme alınmıştır.<sup>45</sup>

Hastaneye zaman zaman halktan bireysel yardım da söz konusu olmuştur. Hastanenin kuruluşundan itibaren yardımını esirgemeyen tüccar İlyas Efendi, on beş lirası İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Hastanesi'ne, on lirası Müdafaa-ı Milliye Cemiyeti'ne ve on lirası Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne, on lirası şehit çocuklarına, beş lirası Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'ne, on lirası da Donanma-ı Osmani Cemiyeti'ne verilmek üzere toplam altmış lirayı İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Ser-tabibliği'ne vermiştir. İlyas Efendi ayrıca hastanede yatan askerlere bayram münasebetiyle 150 çift çorap hediye etmiştir.<sup>46</sup> Yine bayram hediyesi olarak hastanede tedavi gören gazilere Hüseyin Cahid Bey Efendi ve ailesi tarafından bir küfe üzüm ve 40 çift çorap ile Matbaacı Servişen Efendi tarafından 2.250 adet mektup kâğıdı hediye edilmiştir.<sup>47</sup> İstanbul'da bulunan İsviçre tebaasına mensup hanımlar da kurdukları bir komisyon vasıtasıyla İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti hastanesine 628 adet sargı bezi bağışlanmışlardır.<sup>48</sup>

42 BOA.HR.SYS.2174/3-65.

43 Teşekkür-İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Hastanesinden”, *İkdam*”, 15 Eylül 1915, s. 2.

44 BOA.HR.SYS.2174/2-91.

45 BOA.HR.SYS.2174/2-48.

46 “İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Hastanesi Ser-Tabibliğinden:”, *İkdam*, 2 Teşrinievvel 1915, s. 2; “Gazilerimiz İçin-İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Hastanesinden”, *Sabah*, 26 Teşrinievvel 1915, s. 4.

47 “Gazilerimiz İçin-İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Hastanesinden:”, *Sabah*, 26 Teşrinievvel 1915, s. 4.

48 Lokman Erdemir, “Çanakkale Muharebeleri Srasında İstanbul'da Yardım Faaliyetleri”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Yıl: 10, Bahar 2012, Sayı: 12, s. 53; “Osmanlı Mecruhları İçin”, *Servet-i Fünun*, No: 1265, 11 Eylül 1915, s. 272.

#### 4. Hastaneye Gelir Sağlamak İçin Yapılan Faaliyetler

İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti, I. Dünya Savaşı yıllarında; Milli Müdafaa Cemiyeti, Osmanlı Donanma Cemiyeti, Hilal-i Ahmer Cemiyeti gibi gelir elde etmek amacıyla dönemin yeni moda eğlencelerinden biri olan bir sinema işletmeciliği yapmıştır.<sup>49</sup> Hastanenin açılış çalışmaları devam ederken, Divanyolu'nda İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Sineması'nın resmi açılışı 17 Mayıs 1915'te yapılmıştır. Açılış günü geliri gazilere tahsis edilen bir de müsamere düzenlenmiştir.<sup>50</sup> Hastane yararına film ve savaşa dair görüntüler gösterilmiştir. Örneğin; 21-23 Mayıs 1915 tarihleri arasında "Herkes Kısmetiyle" adındaki 1.900 metre uzunluğundaki dram ve savaşa ait son görüntüler, üç kısımlık kurdeleler ile çeşitli komedi sahneleri gösterilmiştir.<sup>51</sup> Dönemin gazetelerinde de İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Sineması'nı kamuoyuna tavsiye eden yazılar yer almıştır.<sup>52</sup> Hatta zaman zaman indirim yapıldığına dair ilanlarla İstanbul halkının sinemaya olan ilgisi artırılmaya çalışılmıştır.<sup>53</sup>

Hastaneye gelir sağlamak amacıyla cemiyet üyelerinin büyük ilgi gösterdiği piyango, müsamere gibi bir takım etkinlikler de düzenlenmiştir.<sup>54</sup> Örneğin dönemin basınında İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti tarafından yakutlu pırlanta yüzük piyangosu yapıldığı ve 745 numaralı bilete isabet ettiği yer bulmuştur.<sup>55</sup> Ayrıca geliri hastaneye tahsis etmek üzere Beyoğlu Taksim Bahçesi'nde yine İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti tarafından 2 Temmuz 1915 Cuma günü gündüz hanımlar, gece erkeklere olmak üzere bir müsamere düzenlenmiştir. İsmail Hakkı Bey'in katılımıyla Mabeyn-i Hümayun'un 25 kişilik ince saz takımı, Yavuz Sultan Selim Mızıkası konser vermiştir. Müsamerede İhsan Raife Hanım, İnas Mektebi Sultanisi edebiyat muallimi Tahsin Bey ve Celadet Bey tarafından hissi ve milli manzumeler okunmuş, sinema gösterimi ile çocuk ve kadınlara özel eğlenceler organize edilmiştir.<sup>56</sup> Yine Üçüncü Kadın Efendi'nin himayesinde Tepebaşı Kışlık Tiyatrosu'nda 27 Mayıs 1916 tarihinde gündüz saat birde kadınlara, gece saat sekizde de erkeklere bir müsamere düzenlenmiştir.<sup>57</sup>

49 Özde Çeliktemel-Thomen, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Sinema ve Propaganda (1908-1922)", *Online International Journal of Communication Studies*, June 2010, Vol: 2, s. 2.

50 "Divanyolu'nda", *İkdam*, 13 Mayıs 1915, s. 2.

51 "Divanyolu'nda-İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Hayriyesi Sineması", *İkdam*, 22 Mayıs 1915, s. 2.

52 "Divanyolu Sineması", *Sabah*, 17 Temmuz 1915, s. 4.

53 "Divanyolu'nda İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Sinemasında", *Tasvir-i Efkâr*, 21 Ağustos 1915, s. 2.

54 Lebib Selim, "Türk Kadınlığının...", s. 2814.

55 "İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Hastanesinden", *Sabah*, 6 Eylül 1915, s. 3; "İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Hastanesinden", *İkdam*, 6 Eylül 1915, s. 2.

56 "McCruhın Hastanesi Menfaatine", *İkdam*, 1 Temmuz 1915, s. 2.

57 "İstihlak-ı Milli Hanımlar Cemiyeti Hayriyesi", *İkdam*, 26 Mayıs 1916, s. 2; "Müsamere", *Tanin*, 26 Mayıs 1916, s. 4.

## 5. Hastanede Verilen Hizmet ve Cemiyet Üyelerinin Taltifi

İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Hastanesi, kısa sürede başta cemiyet başkanı Melek Hanım olmak üzere cemiyet üyelerinin çabaları ile 150 yataklı donanımlı bir hastane haline getirilmiştir. Melek Hanım, hastanenin tüm ihtiyaçları ile yakından ilgilenmiş, bu hususta büyük emek sarf etmiştir. Hastaneyi ziyaret eden Lebib Selim, Türk Yurdu'nda yayınlanan makalesinde, hastaneyi kendisine bizzat Melek Hanım'ın gezdirdiğini belirterek hastaneye dair izlenimlerini şu şekilde nakletmiştir:<sup>58</sup>

*"...Hanımlarımızın idare ettiği bu hastane ale-l-umum (genel olarak) pek temiz ve havadar olduğu gibi hastaların üstü başı ve yatak takımları da bu fedakâr ve hassas millet analarının gazi evlatlarına ne derecede ihtimamla baktıklarını açık göstermektedir. Hastaneyi gezerken Türk kadınlığının şayan-ı iftihar pek mühim olan gayret ve himmetlerini bilmiş olmakla kendimde derin bir hiss-i meserret (sevinç) duydum: Bugün mezkur hastaneyi idare etmek için ayda yüz lira kadar bir masrafa ihtiyaç olup "İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti" bu meblağı sırf kendi azalarının himmetleri sayesinde tedarik etmektedir."*

Tanın gazetesi muhabirinin İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Hastanesi'ne yaptığı ziyarete dair görüşleri ise gazetesinde şöyle yer bulmuştur.<sup>59</sup>

*"Divanyolu'nda hastane ittihaz olunan eski Kondüktör Mektebi binası büyük bir evdir. Oraya gittim. Ser-tabib Bey tarafından kabul olundum. Mumaileyh bizzat hastaneyi gezdirdi. Bir hastane için en evvel lazım olan şey temizlik olduğundan ona dikkat ediyordum. Bu nokta-i nazardan hastaneyi hakikaten pek fevkalade buldum. Adeta meraklı bir ev hanımı tarafından idare edilen bir hane kadar temiz idi.*

*Hastaların birçoğuyla konuştum. Pekiyi bakıldıklarını, yiyeceklerine, içeceklerine, ilaçlarına fevkalade dikkat edildiğini söylediler.*

*İstihlak-ı Milli Hanımlar Cemiyet-i Hayriye'si azasından yirmi kadar hanım da hastalara pek müşfikane bir surette bakıyorlardı.*

*Doktor Bey'in verdiği malumata göre hastanenin kaffe-i malzemesi en küçük teferruata varıncaya kadar hanımlar tarafından tedarik edildiği gibi atisini temin için de beş yüz lira kadar ihtiyat akçesi mevcuttur. Etubbanın cümlesi fahri olarak ifa-yı hizmet eylemektedirler. Hastalara taam ve ecza cihet-i askeriyeden verilmekte ve yoğurt, süt, yumurta hastane tarafından tedarik olunmaktadır. Küçük olan ameliyathanesi de pek temizdir..."*

Hastanenin kuruluşu, düzen ve intizam içinde verdiği hizmet kamuoyunda övgüyle karşılanmış cemiyet başkanı Melek Hanım ve diğer cemiyet üyeleri büyük takdir görmüştür. Gazilerin tedavisindeki hizmetlerinden dolayı Melek Hanım ve hastanede

58 Lebib Selim, "Türk Kadınlığının...", s. 2813.

59 "İstihlak-ı Milli Hanımlar Cemiyeti'nin Hastanesi", *Tanın*, 9 Kanunuevvel 1915, s. 3.

gönüllü olarak hastabakıcılık yapan 11 cemiyet üyesi, Hilal-i Ahmer tunç madalyasına layık görülmüştür. Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından madalya verilen kadınların isimleri şunlardır:<sup>60</sup>

*“Merhum Abdullah Paşa kerimesi ve İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Reisesi Melek Hanım  
Basiretçi Merhum Ali Bey kerimesi Sabiha Hanım Efendi  
Osman Paşa haremi İsmet Hanım Efendi  
Sihhiye dairesi muhasebecisi Doktor Fuad Bey haremi Yekdane Hanım  
Merhum Celaleddin Paşa kerimesi Feride Hanım  
Mısırlı Selahaddin Bey kerimesi Leyla Hanım  
Fırka 34 ser-tabibi Yüzbaşı Fevzi Bey haremi Melek Hanım  
Merhum Ahmet Fevzi Paşa kerimesi Huriye Hanım  
Suriye Umur-ı Ecnebiyye Müdürü Celal Bey haremi Nebile Hanım  
Evkaf Su Mühendisi Burhaneddin Bey haremi Gavril Hanım  
Nafta Heyet-i Fenniye baş katibi Sudi Bey haremi Seniha Hanım  
Merhum Neşet Bey haremi İsmet Hanım”*

## 6. Hastanenin Kapanışı ve Cemiyetin Diğer Faaliyetleri

Çanakkale’de çarpışmaların son bulması ve İtilaf kuvvetlerinin 1915 Aralık ayından itibaren çekilmeye başlaması üzerine İstanbul’a yaralı sevkıyatı durduğundan, İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Hastanesi’nin faaliyetine Mayıs 1916’da son verilmiştir.<sup>61</sup> Hastanenin bütün evrakı ve malzemesi Maltepe Hastanesi’ne teslim edilmiştir.<sup>62</sup> Ancak hastanenin kapatılmasından sonra cemiyet faaliyetlerine ara vermemiş, Beyoğlu’nda açılan Japon Askeri Hastanesi’nde yüz elli yataklık koğuşun bütün teçhizat ve levazımını temin etmiştir.<sup>63</sup>

İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti, Çanakkale Savaşları sırasında tüm dikkatiyle hastaneye odaklanmış, kuruluş amacı olan yerli malı kullanımı ve yerli üretimin teşviki politikasından uzaklaşmıştır. Cemiyet “milli iktisat” anlayışına uygun çalışmalarına kısa bir süre ara vermiştir. Ancak bu yöndeki görüşler doğrultusunda, Ekim 1916’da cemiyetin mağaza ve terzihanesinin yeniden faaliyete geçirilmesi için girişimde bulunmuştur. Divanyolu’nda eski binasında 12 Ekim 1916 tarihinde törenle “İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti ve Darüssınaa ve Terzihanesi” adıyla kaldığı yerden

60 BOA.İrade Dosya Usulü İradeler Tasnifi (I.DUİT).73/63-7.

61 “İstihlak-ı Milli Kadınlar Hastanesi”, *İkdam*, 4 Mayıs 1916, s. 2.

62 “İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Hastanesi Ser-tababetinden”, *İkdam*, 29 Mayıs 1916, s. 2.

63 “İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Hayriyesi”, *İkdam*, 5 Mayıs 1916, s. 2.

faaliyetlerine başlamıştır. Kadınlara yönelik teorik ve uygulamalı biçki-dikiş derslerinin gösterileceği bir de dersane açılmıştır.<sup>64</sup> Cemiyet, ilan vererek Berlin ve Paris terzi ve moda akademilerinden diplomaları ve çok sayıda madalyası olan Osman Zeki Bey'in cuma günleri ders vereceğini duyurmuştur. Katılan kursiyerlere Berlin'den moda akademilerinden diploma ile altın ve gümüş madalya getireceklerini de taahhüt etmiştir.<sup>65</sup>

I. Dünya Savaşı'nı sonra erdiren 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi sonrasında İtilaf güçlerinin 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelmeleri üzerine, cemiyet milli duygularla harekete geçmiştir. Ülkede başlayan yabancı denetimi ve işgalleri karşısında neler yapılabilir bunları görüşmek üzere 21 Kasım 1918 günü cemiyet merkezinde bir toplantı düzenlenmiştir.<sup>66</sup> Ülkenin durumu hakkında Osmanlı kadınlarına düşen görevleri görüşülmüştür. İstihlak-i Milli Kadınlar Cemiyeti'nin girişimde bulunarak Avrupa, özellikle de Amerika'ya yönelik Türklerin lehine propaganda yapması kararı alınmıştır. Dil bilen muktedir kadınlarla beş düşünürden ibaret kurullar oluşturularak, bunları Türklerin hayat hakkını savunmak için İtilaf Devletleri'ne göndermeye karar verilmiştir. İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti'nin girişimi dönemin basınında övgüyle karşılanmıştır.<sup>67</sup>

İstihlak-i Milli Kadınlar Cemiyeti, mütareke döneminde, 52 parti ve cemiyetin katılımıyla 29 Kasım 1918'de İstanbul'da kurulup, Türkiye'de "Milli Müdafaa" hareketinin örgütlenmesine katkıda bulunan Milli Kongre Cemiyeti içinde yer alan kadın örgütlerinden biri olmuştur. Programında belirtildiği üzere; Milli Kongre'nin kuruluşunda İstihlak-i Milli Kadınlar Cemiyeti'nin iki üyesi yer almıştır.<sup>68</sup> Mütareke Dönemi'nde Milli Kongre Cemiyeti, işgallere karşı İstanbul'da protesto mitingleri düzenlenmesinde ve halka direniş ruhunun aşılmasında önemli rol oynamıştır. Mebusan Meclisi'nin feshi ve İstanbul'un işgali, Milli Kongre'nin çalışmalarını olumsuz etkilemiş ve faaliyetlerine son vermek zorunda kalmıştır. Bu süreçten sonra İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti'nin de faaliyetleri son bulmuştur.

64 "İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti", *Sabah*, 11 Teşrinievvel 1916, s. 3.

65 "İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi'nden", *Servet-i Fünun*, Sayı: 1301, 22 Mayıs 1916, s. 12; "İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti", *İkdam*, 25 Eylül 1916, s. 2.

66 Zeki Saruhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, Ankara, Cem Web Ofset, 2006, s. 130-131; "Milli Tezahürat", *Hadisat*, 22 Teşrinisani 1918, s. 2.

67 "Propaganda", *İkdam*, 26 Teşrinisani 1918, s. 1; "Milli Tezahürat", *Hadisat*, 22 Teşrinisani 1918, s. 2.

68 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt: 2, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 171; Yaprak Zihnioğlu, *Kadinsız İnkılap*, İstanbul, Metis Yayınları, 2013, s. 93.



## Sonuç

İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin seferberlik ilanı üzerine, tamamen ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için yardım çalışmalarına yönelmiştir. Kadınlar, cemiyet terzihanesinde eldiven, çorap gibi askerin kışlık ihtiyaçlarını üreterek orduya destek vermişlerdir. İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti'nin I. Dünya Savaşı'ndaki en önemli faaliyeti, Çanakkale gazilerinin tedavisi için Divanyolu'nda açtığı 150 yataklı İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Hastanesi olmuştur. Cemiyetin kurucusu ve başkanı Melek Hanım, hastanenin yönetimiyle yakından ilgilenmiş ve hastabakıcılık yapmıştır. Kadınlar savaşın gölgesinde bir hastanenin yönetimi ve finansmanını üstlenerek sorumluluk almış ve büyük başarı göstermişlerdir. Hastanenin kuruluşu, verdiği iyi hizmet kamuoyunda takdirle karşılanmış, başta Melek Hanım ve diğer cemiyet üyeleri büyük ilgi ve destek görmüştür. İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti çatısı altında cemiyete üye kadınların I. Dünya Savaşı yıllarında aktif olarak yardım faaliyetleri içinde yer almaları; hastane açıp sinema işletmeleri, Osmanlı toplumunda kadının statüsünde yaşanan değişimin somut bir göstergesi olmuştur. Kadınların yeni yeni çalışma hayatında kendini gösterdiği dönemde, İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti gerek terzihane gerekse hastanede ihtiyaç sahibi kadınlara iş vererek kadınların çalışma hayatına girişlerine öncülük etmiştir. Ayrıca İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti, I. Dünya Savaşı yıllarındaki faaliyetleriyle Kurtuluş Savaşı yıllarında vatanın işgalden kurtuluşu için cephe gerisinde cemiyetler etrafında örgütlenerek orduya büyük destek veren Anadolu kadınları için de bir örnek olmuştur.

## KAYNAKÇA

### 1. Arşiv Belgeleri

*Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*

*Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (DH.SYS.)*

112/20-9

*Hariciye Nezareti Siyasi Kalemi (HR.SYS.)*

2174/2-34

2174/2-48

2174/3-65

*İrade Dosya Usulü İradeler Tasnifi (İ.DUİT.)*

73/63-7

## 2. Süreli Yayınlar

*Hadisat*

*İçtihat*

*İkdam*

*Kadınlar Dünyası*

*Sabah*

*Servet-i Fünun*

*Siyaset*

*Tanin*

*Tasvir-i Efkar*

## 3. Kitaplar

*Kadınlar Dünyası 1-50. Sayılar Yeni Harflerle (1913-1921)*, Yay. Haz.: Fatma Büyükkaracı Yılmaz-Tülay Gençtürk Demircioğlu, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları, İstanbul 2009.

- Çakır, Serpil: *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul 2011.
- Ergin, Osman: *Türk Maarif Tarihi*, Cilt: 3-4, Eser Matbaası, İstanbul 1977.
- Kaplan, Leyla: *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, ATAM Yayınları, Ankara 1998.
- Kurnaz, Şefika: *Osmanlı Kadınının Yükselişi (1908-1918)*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2013.
- \_\_\_\_\_ : *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1923)*, Ötüken Yayınları, Ankara 2015.
- Oktar, Tiğınçe: *Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı*, Bilim Teknik Yayınevi, Eskişehir 1998.
- Saruhan, Zeki: *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, Cem Web Ofset, Ankara 2006.
- Toprak, Zafer: *Türkiye’de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014.
- Tunaya, Tarık Zafer: *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C.1-2, İletişim Yayınları İstanbul 2011.
- Zihnioğlu, Yaprak: *Kadınsız İnkılap*, Metis Yayınları, İstanbul 2013.

#### 4. Makaleler

- Abdullah Cevdet: “İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti Münasebetiyle”, *İçtihat*, Sayı: 68, 12 Haziran 1913, ss. 1477-1478.
- Asiye Cahide: “Kadınlardan İntiba”, *Tanin*, 24 Mart 1913, s. 4.
- Çakır, Serpil: “XX. Yüzyılın Başında Kadın ve Aile Dernekleri ve Nizamnameleri”, *Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi*, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992.
- Çelik, Recep: “Çanakkale Gazileri İçin Osmanlı Sefaret ve Şehbenderliklerinde Toplanan Yardımlar”, *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: 35, 2010, ss. 261-274.
- Çeliktemel-Thomen, Özde: “Osmanlı İmparatorluğu’nda Sinema ve Propaganda (1908-1922)”, *Online International Journal of Communication Studies*, June 2010, Vol: 2, ss. 1-17.
- Erdemir, Lokman: “Çanakkale Muharebe Meydanlarından İstanbul Hastanelerine: Sağlık Hizmetleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2012/1, Sayı: 15, ss. 91-113.
- \_\_\_\_\_ : “Çanakkale Muharebeleri Sırasında İstanbul’da Yardım Faaliyetleri”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Yıl: 10, Bahar 2012, Sayı: 12, ss. 35-50.
- Fatma Mükerrerem: “İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi’nin Hereke’yi Ziyareti”, *Kadınlar Dünyası*, 27 Eylül 1913, Sayı: 100-9, s. 8
- Lebib Selim: “Türk Kadınlığının Harbi-i Umumi’deki Faaliyeti”, *Türk Yurdu*, Yıl: 5, Sayı: 95, 4 Kasım 1915, ss. 2797-2799.
- Maizer Cavit: “İstihlak-ı Dahili Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi’ne”, *Kadınlar Dünyası*, Sayı: 26, 12 Mayıs 1913, s. 4.
- Meliha Melek: “Meslek ve Muradımız”, *Siyaset*, Sayı: 1, 6 Mart 1914, s. 1.
- Nazire Saim: “İstihlak-ı Milli Ticarethanesini Ziyaret”, *Kadınlar Dünyası*, 20 Eylül 1913, Sayı: 100-8, s. 8.
- Os, Nicole Van: “Milli Kıyafet: Müslüman Osmanlı Kadını ve Kıyafetinin Milliyeti”, Çev: Bülent Keneş, *Türkler*, Cit: 14, ss. 133-144.

Sabah, İsmail: “Çanakkale’ye Asker İhracının İlk Günleri ve İstanbul’da Okullara Yansımaları”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Yıl: 11, Güz 2013, Sayı: 15, ss. 53-76.

#### 4. Tezler

Telci, Müge: *National Politics and Ottoman Womens’s Press: a Case of Study of Kadınlar Dünyası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel İncelemeler Anabilim Dalı, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2007.

